

БАНКІВСЬКЕ СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Бондар О.П., к.е.н., доцент, KEI КНЕУ ім. В. Гетьмана

Стаття присвячена питанням кредитування населення на споживчі потреби українськими комерційними банками. Аналізується сутність споживчого кредиту, сучасний стан кредитних взаємовідносин банків та населення, перспектив та шляхів їх розвитку.

Ключові слова: споживчий кредит, комерційний банк, автокредит, населення, споживчі потреби.

ВСТУП

Теоретичні засади кредитування населення на споживчі потреби певною мірою вивчені у фінансовій літературі. Зокрема, проблема споживчого кредиту була об'єктом аналізу у роботах таких відомих зарубіжних економістів, як Б. Едвардс, Ж. Матук, Е. Рід, П. Роуз, М. Шульте, К.-Д. Якоб та ін. Необхідно відмітити роботи російських вчених: А. Казімагомедова, О. Лаврушина, Г. Панової, В. Полякова, В. Усоскіна. Безпосередньо для нашої держави важливе теоретичне і практичне значення мають дослідження у кредитній сфері, які здійснював ряд українських вчених, зокрема, А.М. Герасимович, В.В. Гончаренко, О.Т. Євтух, В.Д. Лагутін, А.М. Мороз, М.Д. Олексієнко, М.І. Савлук, В.Т. Сусіденко та ін. Однак, питання, пов'язані з особливостями банківської діяльності із споживчого кредитування в умовах фінансової кризи України вивчені не досить.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У сучасних умовах відрізняється актуальністю питання про розширення діяльності комерційних банків на ринку споживчих кредитів. Дослідженню ролі й значимості банківських операцій із споживчого кредитування й присвячена дана стаття. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри банківської справи KEI КНЕУ.

Метою статті є уточнення окремих теоретичних положень діяльності банків із споживчого кредитування й обґрунтування напрямків її подальшого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі економічного розвитку важливе місце у пошуку шляхів виходу України з кризового стану займає подальше удосконалення форм кредиту, формування ефективної кредитної системи.

Значну роль у задоволенні виникаючих потреб населення, підвищенні його життєвого рівня, забезпеченні соціально-економічного розвитку країни відіграє така форма кредиту, як споживчий кредит, що надається населенню для задоволення різноманітних споживчих потреб.

Природу формування і реалізації споживчих витрат ретельно вивчали економісти у різний час у різних країнах. Істотний внесок у дослідження даної проблеми внесли Дж. М. Кейнс, С. Кузнец, І. Фішер, Ф. Модильяні, А. Андю, Р. Брумберг, М. Фрідмен, Р. Хол та ін. Теорії поведінки споживачів, розроблені цими вченими, дають можливість порівняти різні підходи в аналізі закономірностей споживання.

Українська економічна теорія також не залишає осторонь проблему споживчих витрат. Так, на наш погляд, правильним можна вважати визначення авторів підручника «Макроекономіка» А.Г. Савченка, Г.О. Пухтаєвич, О.М. Тітьонка, які під споживчими розуміють «витрати домашніх господарств на придбання споживчих товарів і оплату послуг для задоволення особистих потреб» [1, с. 77]. Більшість західних економістів, зокрема К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю, С. Фішер й інші, дотримуються трохи іншого підходу і під споживчими витратами розуміють «сумарні витрати домашніх господарств на товари та послуги, за винятком купівлі будинків» [2, с. 439]. На їхню думку, витрати на купівлю будинків відносяться до інвестицій, а не до споживчих витрат.

Споживчі витрати, з одного боку, дозволяють задовольнити потреби населення споживчого характеру, з іншого боку, лежать в основі формування платоспроможного попиту населення, що є важливим чинником росту ВВП.

Для більш повної характеристики споживчі витрати можна згрупувати за їх видами (рис. 1).

У країнах з ринковою економікою закономірності грошового обігу відображаються в системі національних рахунків, що, починаючи з 1976 р. відповідно з рекомендаціями ООН, складається за моделлю, єдиною для усіх країн Європейського Союзу [3, с. 5]. Відповідно до моделі кругообігу доходів і продуктів витрати споживчого характеру здійснює сектор домашніх господарств, що представляє собою «економічно відособлену групу людей (сім'я), яка має спільні доходи, видатки, виступає власником ресурсів» [4, с. 56]. При цьому сім'я може складатися і з однієї людини.

Розглянута нами класифікація споживчих витрат домогосподарств дає можливість краще зрозуміти їх природу, джерела покриття, в т.ч. за рахунок споживчого кредиту. Але вивчення даної проблеми буде неповним, якщо не розглянемо чинники, що впливають на процес споживчих витрат.

Аналіз економічної літератури західних і вітчизняних економістів дозволяє нам відзначити, що в даний час переважає точка зору, відповідно до якої на процес споживчих витрат впливає наступна

Рис. 1. Групування споживчих витрат за видами

сукупність факторів: поточний дохід, накопичене багатство, очікування, споживча заборгованість, процентні ставки, податки [5, с. 208-209; 6, с. 611] й ін. В основі виокремлення даних факторів лежить розробка і вивчення моделей поведінки споживачів. Ми підтримуємо дану точку зору, але вважаємо за необхідне здійснити більш детальне групування чинників, що впливають на процес споживчих витрат (рис. 2).

Наш підхід ґрунтується на тому, що усі чинники об'єднані в наступні основні групи: державна політика, економічна і демографічна ситуація, очікування й інші.

Оскільки предметом нашого дослідження є кредитування населення на споживчі потреби, то зупинимося більш докладно на впливі споживчого кредитування на процес споживчих витрат.

Проблема впливу споживчого кредиту на рівень і структуру споживчих витрат у вітчизняній економічній літературі особливо активно вивчалася у радянський час. Більшість економістів, серед яких В.С. Захаров, С.І. Ні, М.Д. Олексієнко, В.А. Черненко й ін., здійснювали аналіз даної проблеми на прикладі Радянського Союзу і відзначали великий вплив споживчого кредиту на ріст величини і поліпшення структури споживчих витрат населення. У ряді робіт ця проблема розглядається на прикладі інших країн. Особливо хочеться відзначити роботу А.А. Козловського [7], у якій проведено всебічний і глибокий аналіз впливу споживчого кредиту на рівень і структуру споживчих витрат домашніх господарств США за період із 1929 р. по 1966 р.

Головним спонукальним мотивом, що штовхає людей на користування споживчим кредитом, є потреба в предметах споживання і послугах, яка виникає за нестачі власних заощаджень і поточних доходів. Основними користувачами кредиту виступають чи люди з низькими доходами, чи люди, що сподіваються на збільшення своїх доходів. Це підтверджується й динамікою рівня заощаджень і розміру заборгованості за споживчим кредитом відповідно до фаз життєвого циклу жителя Німеччини (рис. 3).

З народження і приблизно до 18 років дитина знаходиться на піклуванні батьків, що закладають основи його особистих заощаджень. З 18 років починає складатися фінансова незалежність, котра міцнішає з початком трудової діяльності.

У цей період частина грошових нагромаджень витрачається для придбання предметів особистого споживання. Для цих же цілей молоді починають звертатися за споживчими позичками у кредитні установи. Головні причини — недостатні доходи, велика потреба у задоволенні поточних споживчих витрат, надії на майбутнє зростання доходів, за рахунок яких можна покрити завищене теперішнє споживання. Зі збільшенням доходів ростуть і заощадження молоді людини, особливо нагромад-

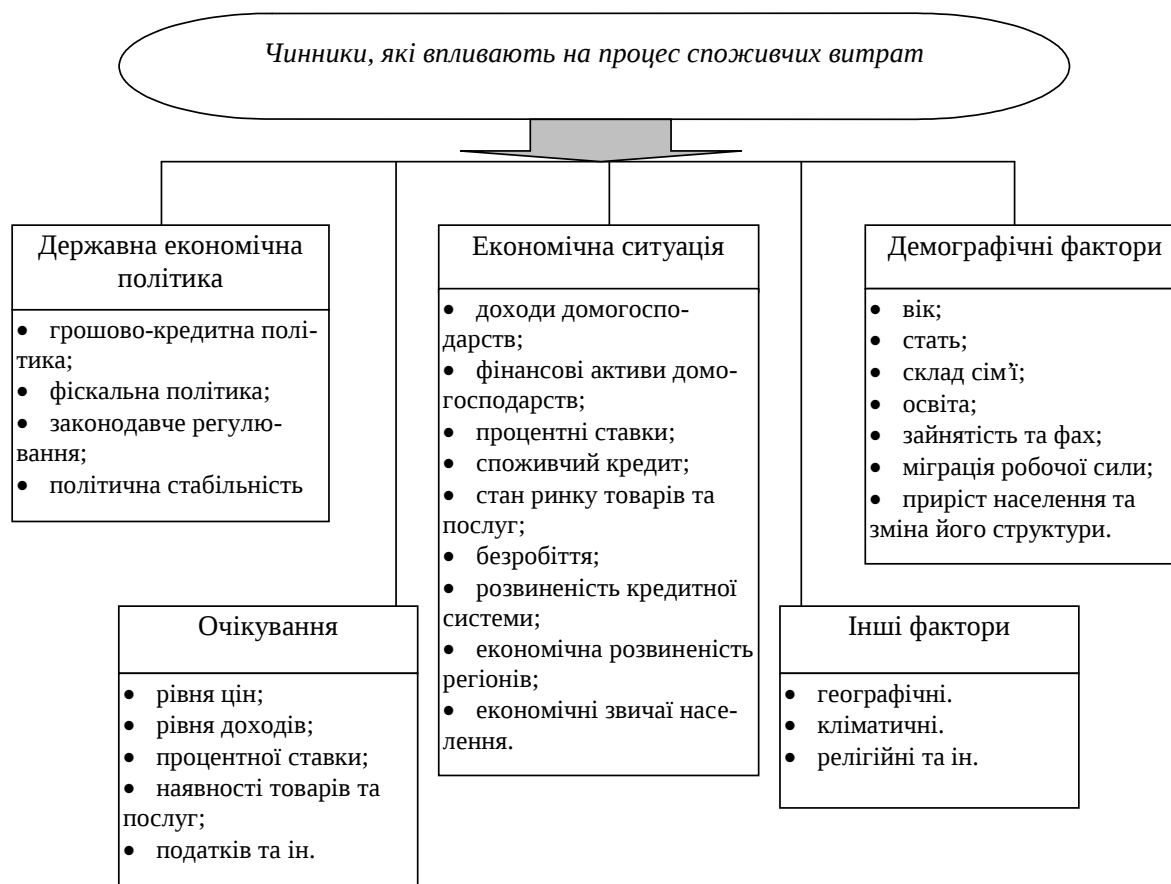

Рис. 2. Групування чинників, які впливають на процес споживчих витрат

ження на майбутнє придбання житла. Після весілля потреба у власному житлі виходить на перший план. Придбання житла в основному покривається за рахунок кредиту, наданого на тривалий термін. З цього моменту потреба населення у споживчих кредитах різко зменшується, йде постійне погашення раніше отриманих і відбувається постійний ріст заощаджень. З виходом громадян на пенсію доходи значно перевищують витрати, тому користування споживчим кредитом відбувається тільки у крайніх випадках.

Підтвердженням цьому служать також статистичні дані по США, згідно з якими використання кредиту змінюється зі зміною віку глави родини (рис. 4). Найбільш активно користуються споживчим кредитом родини з віком глави від 25 до 34 років — 67%, найменш — з віком 65 і більше років — 28% [7, с. 11].

Отже, найбільшу потребу у споживчому кредиті мають молоді люди і, навпаки, найбільш значними нагромадженнями володіють люди у літньому віці.

Споживчі витрати індивіда протягом його життя носять нерівномірний характер, що пояснюється не тільки різним рівнем поточного доходу, але й мінливою потребою у товарах і послугах. Адже купівля товарів тривалого користування (автомобілі, побутова техніка, житло і т.д.) вимагає одноразово великих коштів у момент купівлі, хоча їхнє використання у господарстві людини носить тривалий характер. Причому деякі товари можуть бути куплені одноразово, а споживатися протягом усього життя. Основна маса таких покупок припадає на момент створення родини, коли існує недостатній рівень заощаджень і поточного доходу, але є впевненість у майбутньому зростанні доходів. Практично єдиною можливістю покриття цих витрат і є споживчий кредит.

Тому ми приєднуємося до думки Мішеля Ландрі, сформульованій ще на початку століття, що «люди максимізують сукупну корисність протягом усього майбутнього життя, вони готові заплатити за сьогоднішні блага дорожче за умови, що дохід буде з часом рости» [8, с. 463]. Це пояснюється тим, що приріст поточного споживання дасть більше користі, чим приріст майбутнього споживання, яким прийдеться пожертвувати при поверненні боргу, тому що майбутній дохід буде більшим від поточного.

Крім раціональних мотивів використання споживчого кредиту домогосподарствами для збільшення поточного споживання, ряд економістів відзначає й ірраціональні мотиви, які викликаються недостатньою силою волі, швидкоплинністю життя і непевністю у завтрашньому дні. На наш погляд, вплив даних факторів не можна недооцінювати, хоч їхнє значення у спонуканні до збільшення споживання за рахунок майбутніх доходів не значне. Так, перспектива виявитися не в змозі насолодитися плодами майбутніх доходів внаслідок смерті чи фізичної немочі змушує людей дисконтувати майбутнє, однак імовірність втратити джерело доходу лякає людей нітрохи не менше, ніж утрата майбутніх насолод, і це змушує їх робити заощадження.

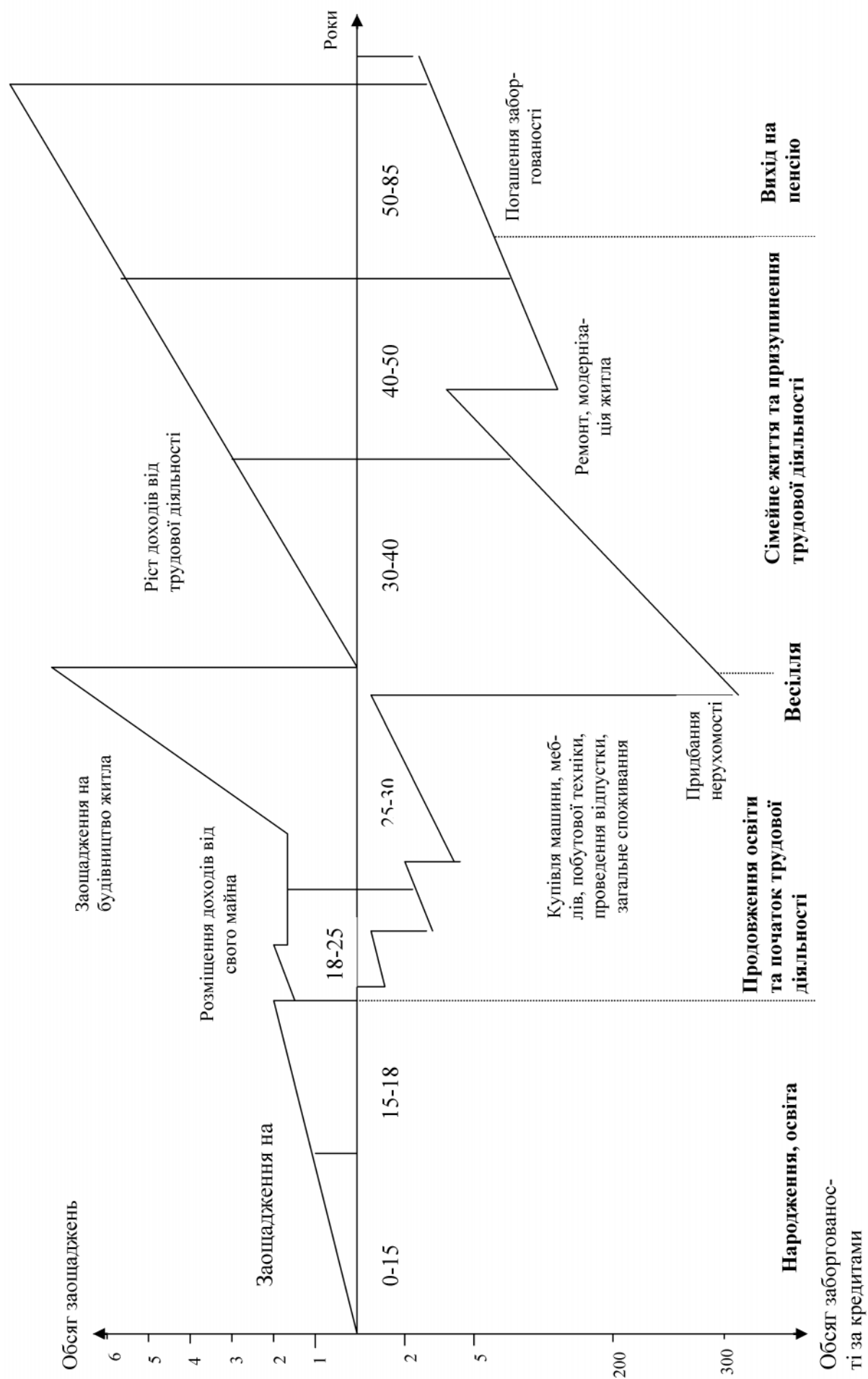

Рис. 3. Заощадження та користування позичками мешканця Німеччини у відповідності з фазами життєвого циклу, в тис. євро.

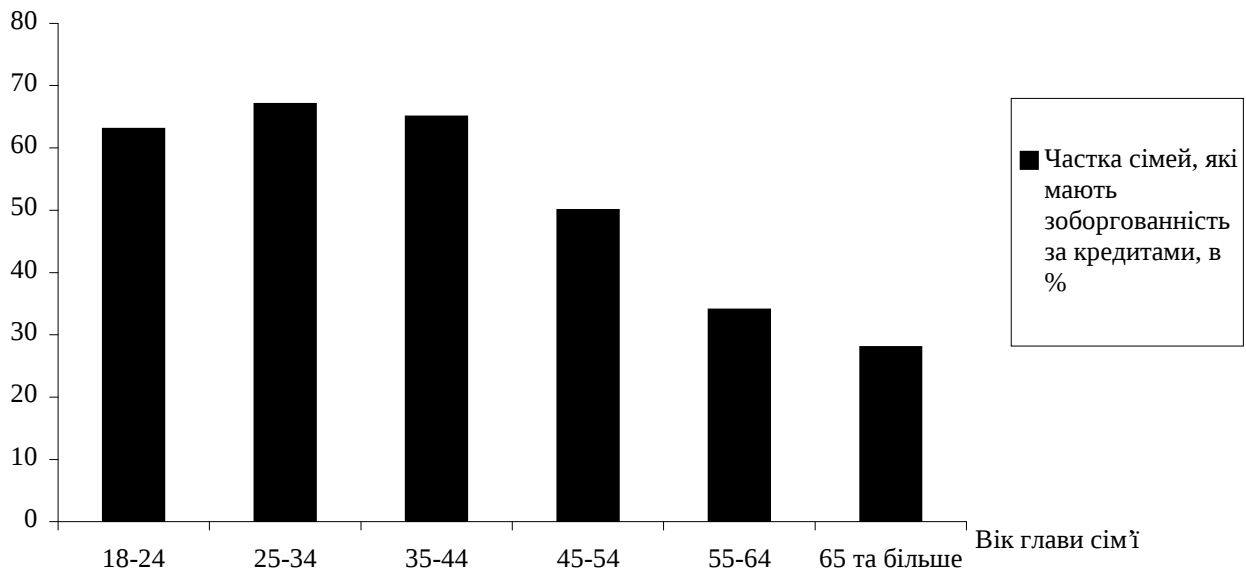

Рис. 4. Залежність між віком глави сім'ї та її заборгованістю за споживчими кредитами

За допомогою реалізації споживчим кредитом своїх функцій виявляється його двояке соціальне й економічне значення (рис. 5).

Рис. 5. Соціальне й економічне значення споживчого кредиту

Позитивне значення споживчого кредиту полягає, насамперед, у більш повному задоволенні потреб населення в промислових товарах, предметах культурно-побутового призначення й послугах. Особливо велику роль відіграє споживчий кредит у придбанні населенням дорогих товарів тривалого користування. Найбільш широко до споживчого кредиту вдаються люди з невисоким рівнем доходу, хоч часто без споживчого кредиту не можуть обійтися і громадяни з високими доходами, що прагнуть вийти на новий, більш високий рівень споживання. Так, згідно з даними А.А. Казімагомедова, в країнах Заходу робітники та службовці при купівлі автомобілів у сім з 10 випадків користуються кредитом, а керівники вищої ланки — лише в чотирьох з 10 покупок [9, с. 131].

Розвинена система реалізації торговельними підприємствами товарів на виплату сприяє не тільки більш повному задоволенню потреб населення в існуючих товарах народного споживання, але й створює умови для формування нових потреб, що в остаточному підсумку позначається на зростанні суспільного виробництва.

Велике значення споживчий кредит має у вирішенні житлової проблеми шляхом кредитування індивідуального й кооперативного житлового будівництва, купівлі квартир і будинків в особисту власність.

Споживчий кредит впливає на підвищення рівня життя населення. За допомогою кредиту громадяни одержують можливість задовольнити назрілі споживчі потреби до того моменту, коли будуть зроблені відповідні грошові нагромадження. Так, люди, що стикаються з нестачею доходів у сьогоденні і сподіваються на сталість і достатність доходів у майбутньому, а тому бажають підвищити свій нинішній рівень споживання за допомогою споживчого кредиту. У першу чергу, до цієї категорії людей потрібно віднести студентів, що практично не мають поточних доходів у період навчання в навчальному закладі, але потенційно мають істотні доходи після майбутнього працевлаштування.

Наприклад, у Великобританії студенти одержують банківські кредити на безлімітній основі, їхня сума визначається за узгодженням банку з клієнтом у кредитному договорі. Перший платіж в рахунок погашення позички може бути відстрочений на 4 місяці, а протягом перших 6 місяців із моменту закінчення навчального закладу банк стягує з позичальника пільгові відсотки.

У багатьох країнах існують державні програми підтримки кредитування студентів. Так, у США позичальники-студенти не зобов'язані починати погашення позичок до одержання вищої освіти. Максимально дозволена процентна ставка по цих позичках — 8% [9, с. 156]. На жаль, українські комерційні банки майже не надають цільових позичок студентам.

Розвиток споживчого кредитування впливає на подолання соціальної нестабільності в суспільстві. Людина, що має власний будинок чи квартиру, можливість придбати споживчі товари і послуги, психологічно більш стійка, вона одержує необхідні умови для створення сім'ї й виховання дітей. Забезпечення гарними житлово-побутовими умовами, достатній рівень споживання призводить до поліпшення здоров'я нації, збільшення тривалості життя, що, у свою чергу, підвищує працездатність населення.

Кредитування населення на індивідуальне чи кооперативне житлове будівництво, ремонт і реконструкцію житла плідно впливає на рішення проблеми зайнятості, тому що для здійснення даних робіт залучаються додаткові трудові ресурси.

Важливе соціальне значення має споживчий кредит при здійсненні пільгового кредитування родин, що постраждали в результаті стихійних лих, катастроф, аварій. Даний вид кредитування одержав поширення й в Україні. Так, протягом 1994-1996 років Ощадний банк України активно видавав пільгові кредити громадянам, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи.

Чітку соціальну спрямованість мають і кредити військовослужбовцям, звільненим у запас, на придбання і будівництво житла, а також на поліпшення житлових умов.

Споживчий кредит відіграє важливу роль у проведенні ефективної державної демографічної політики. Заселенню малообжитих територій, переселенню населення сприяє видача громадянам позичок на переселенські заходи, на господарське обзаведення й інші цілі. В Україні таким чином кредитуються кримські татари, що повертаються на споконвічну батьківщину з Казахстану, Узбекистану, Туркменістану й інших колишніх республік СРСР.

Необхідно відзначити позитивний вплив споживчого кредиту на розвиток заощаджень населення. Так, заощадження населення передують видачі споживчого кредиту в силу обов'язкової умови покриття частини витрат, на які надається кредит, власними коштами позичальника. Наприклад, розмір кредиту Ощадбанку на придбання індивідуального будинку не може перевищувати 75% інвентарної вартості будинку. Але до цього не менше 25% вартості будинку спершу покриваються позичальником за рахунок власних коштів.

Таке становище має місце при одержанні позичок членами кредитних спілок. Причому максимальний розмір і умови одержання позичок дуже часто залежать від розміру внеску позикоодержувача. У європейських країнах широке поширення дістали будівельні товариства, члени яких одержують право на пільгові житлові кредити після закінчення визначеного періоду попереднього нагромадження заощаджень. Наприклад, у Німеччині за даними Дойчбундесбанку обсяги заощаджень населення в будівельно-ощадних касах виросли з 54,7 млрд. марок у 1960 р. до 1136,7 млрд. марок у 1995 р. [10, с. 54].

Немаловажне місце у становленні безготівкових розрахунків населення займає споживчий кредит. Насамперед, це стосується запровадження кредитних пластикових карток. З їхньою допомогою населення шляхом безготівкових розрахунків купує товари й послуги в кредит, а також одержує готівку на поточні потреби в банкоматах. У ряді випадків в англосаксонських країнах кредити населенню на споживчі потреби надаються шляхом видачі розрахункових чеків. Усе це позитивно впливає на структуру грошового обігу і викликає економію грошових знаків у сфері реалізації доходів громадян.

Формою стимулювання праці й способом закріплення робочої сили на підприємствах і організаціях служать позички підприємств своїм робітникам та службовцям на придбання житла, невідкладні потреби й інші цілі. Ці позички, зазвичай, видаються на безпроцентній основі і погашаються за рахунок вирахувань із заробітної плати позичальника.

Продаж населенню товарів у кредит сприяє більш швидкій їх реалізації. Особливо це стосується товарів, попит на які відстає від пропозиції чи підданий сезонним коливанням. У результаті знижуються витрати на збереження товарів, прискорюється оборотність товарних запасів.

Споживчий кредит благотворно позначається на розвитку прогресивних форм торгівлі (стендова торгівля, торгівля за попередніми замовленнями і ряд інших форм), що у свою чергу є важливим чинником підвищення товарообігу.

За допомогою споживчого кредиту удосконалюється структура споживаних населенням товарів і послуг. Так, кредит дозволяє громадянам купувати більш дорогі товари і послуги, ніж їм дозволяють їхні нинішні доходи і заощадження, а значить — і більш якісні й довговічні. Це змушує підприємства надавати підвищену увагу поліпшенню якості товарів народного споживання, які ними виробляються. Підприємства прокату, надаючи в прокат товари сезонного чи разового користування, сприяють більш повному задоволенню попиту населення на предмети споживання при одночасному зниженні разових витрат на їхнє придбання.

Отже, споживчий кредит сприяє вирішенню багатьох соціально-економічних задач, спрямованих на поліпшення матеріального й культурного рівня життя населення. Тому він повинен бути доступним у необхідному обсязі.

Поряд із позитивним соціальним і економічним значенням споживчого кредиту виявляється його негативний вплив на економічні процеси у суспільстві.

Великою проблемою для розвинутих західних країн є дуже висока заборгованість населення за споживчими кредитами, що, у свою чергу, викликає особисті й сімейні банкрутства. Так, у США з початку 90-х років картотеки судів стали щорічно збільшуватися на 1 млн. справ про особисті банкрутства [11, с. 276]. Західні економісти виділяють дві основні причини утворення високої заборгованості: по-перше, споживачі звикли не тільки до збереження свого рівня життя, але навіть до його росту. Тому вони прагнуть до придбання найновіших товарів народного споживання. Бажанням поліпшити рівень споживання пояснюється і придбання дорогих послуг, таких як, подорож, наймання працівників для ведення домашнього господарства й ін. При недостатці поточних доходів для підтримки бажаного рівня життя, особливо в період криз, споживачі активно звертаються до споживчого кредиту, що в остаточному підсумку і приводить до надмірної заборгованості й росту банкрутств громадян.

По-друге, кредитні інститути зробили більш доступним кредит приватним особам, особливо шляхом створення зацікавленості в працівників кредитних відділів у видачі кредитів, що привело до росту зловживань з їх боку. Як наслідок, сумарна заборгованість позичальника, за винятком податків, часто перевищувала 60% особистого доходу.

Для пом'якшення соціально-економічних наслідків особистих банкрутств і зменшення числа кредитів, що надаються ненадійним позичальникам, на державному рівні створюються картотеки несправних платників, передбачаються фінансові пільги, законодавчо регламентуються цивільні банкрутства з акцентом на захист інтересів громадян. Наприклад, у США сімейні пари, відповідно до федерального закону про банкрутство, можуть собі залишити особисті активи на суму до 40000 доларів.

Негативний вплив споживчий кредит робить на ріст дебіторської заборгованості торговельних підприємств, що реалізують товари з розстрочкою платежу. Надаючи кредит, фірми змушені брати на себе функції кредитування подібно до банків. Однак не завжди їм вдається забезпечити ту безпеку, що є в банків. Звідси банкрутства торговельних підприємств, викликані збільшенням дебіторської заборгованості через затримку і неповернення споживчих кредитів.

Споживчий кредит, що видається на придбання імпортованих товарів і послуг, стимулює їхнє споживання населенням, а це негативно позначається на виробниках аналогічних вітчизняних товарів народного споживання й послуг. Внаслідок цього відбувається відтік капіталів за межі країни. Така ситуація особливо характерна для країн, що розвиваються. Характерно це і для України, де ні держава, ні кредитні інститути, ні торговельні підприємства не можуть запропонувати більш прийнятні умови в кредитуванні споживачів для придбання вітчизняних товарів і послуг групи споживання, аніж імпортованих.

Споживчий кредит займає властиве тільки йому місце у системі кредитних відносин і в практичній діяльності представлений великою сукупністю різноманітних видів, які можна класифікувати за різними ознаками, у тому числі: за видами кредиторів, видами позичальників, методами погашення, термінами користування, характером кругообігу коштів, ступенем покриття кредитом вартості товарів і послуг, забезпеченням, цільовим спрямуванням, методом утримування відсотків, укрупненими об'єктами і т.д. (рис. 6).

Для нашого дослідження найбільше значення останній критерій. Так, за укрупненими об'єктами споживчі кредити поділяються на:

- кредити на поточні потреби;
- кредити на капітальні потреби.

Кредити на поточні потреби зазвичай носять короткостроковий характер і включають позички на невідкладні потреби, на придбання товарів і послуг, під цінні папери і т.д.

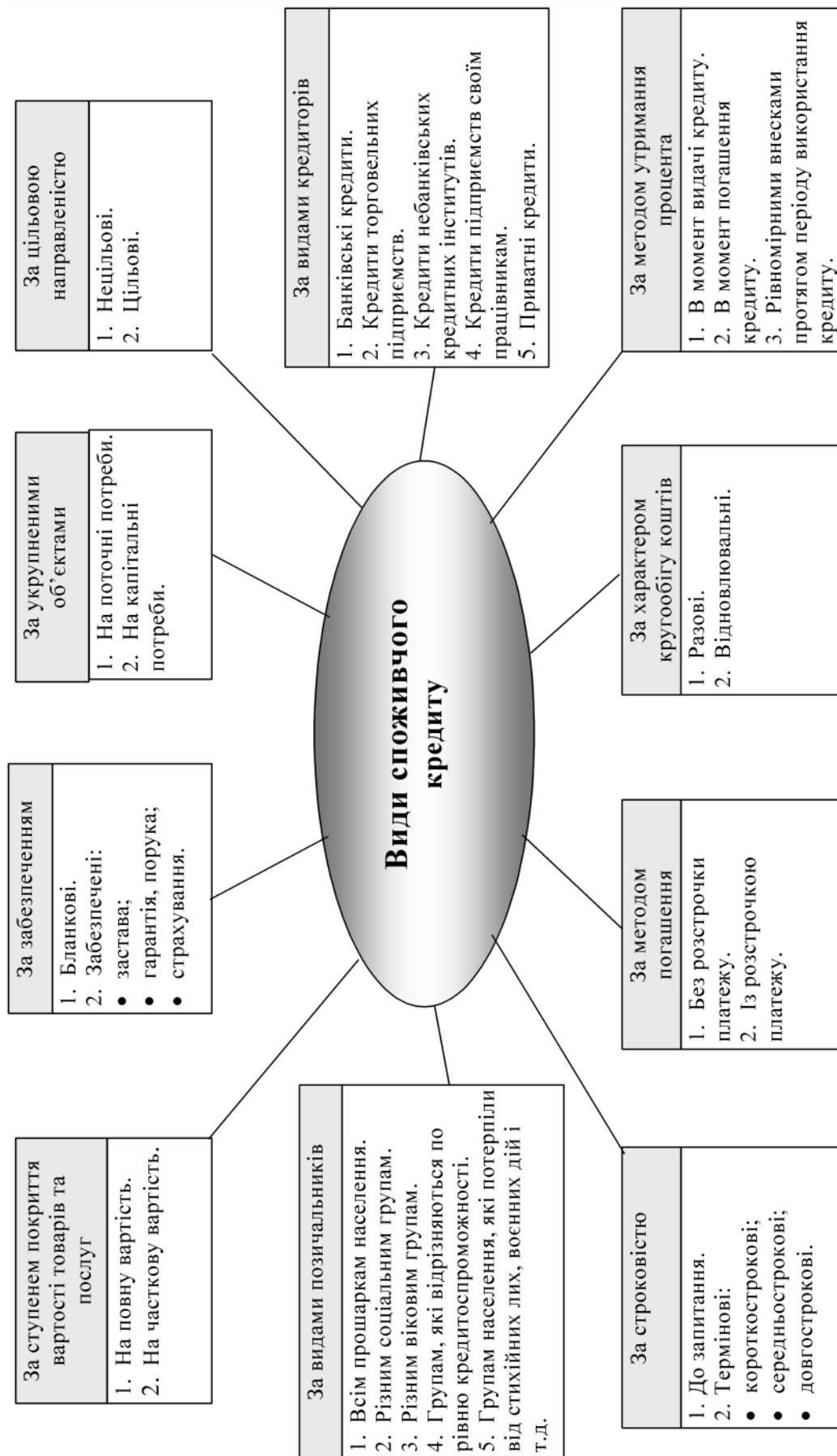

Рис. 6. Класифікація споживчого кредиту

Кредити на капітальні потреби зв'язані з придбанням, будівництвом, реконструкцією об'єктів нерухомості.

Таблиця 1

Вимоги банків, що працюють у Криму, за кредитами, наданими фізичним особам за укрупненими об'єктами

Показники	01.01.2008 р.		01.01.2009 р.		Відхилення		
	тис. грн	%	тис. грн	%	абсолютне, тис. грн.	відносне, %	структури, %
Кредити на поточні потреби	2895012	76,3	4692854	73,5	1797842	62,1	-2,8
Кредити на інвестиційні потреби	899889	23,7	1692370	26,5	792481	88,1	2,8
Усього	3794901	100	6385224	100	2590323	68,3	0,0

Джерело: складене автором на підставі [12, с. 35]

Як видно з табл. 1, загальний обсяг наданих кредитів населенню банками, що працюють в АРК, виріс на 2590323 тис. грн. і склав 6385224 тис. грн. на 01.01.2009 р. Структура кредитного портфеля за останні два роки змінилася не істотно. Банки переважно видають кредити населенню на поточні потреби (73,5% на 2008 р.), що пояснюється більш короткими їхніми строками. Збільшення частки кредитів на інвестиційні потреби викликане девальвацією гривни й переоцінкою кредитного портфеля в гривневому еквіваленті.

Характерною особливістю споживчих кредитів, які надаються на укрупнені об'єкти є те, що їх обсяг визначається як різниця між загальною потребою в коштах і їх наявністю у позичальника.

В нинішній час банки видають наступні кредити населенню на поточні потреби:

- овердрафти;
- кредити по пластикових картках;
- позички на придбання товарів широкого і тривалого користування (короткострокові до 1 року і довгострокові понад 1 рік);
- позички на невідкладні потреби;
- позички під заставу цінностей і цінних паперів;
- автокредити.

Наприклад, АКБ «Правекс-банк» видає наступні види споживчих кредитів, які представлені на рис. 7.

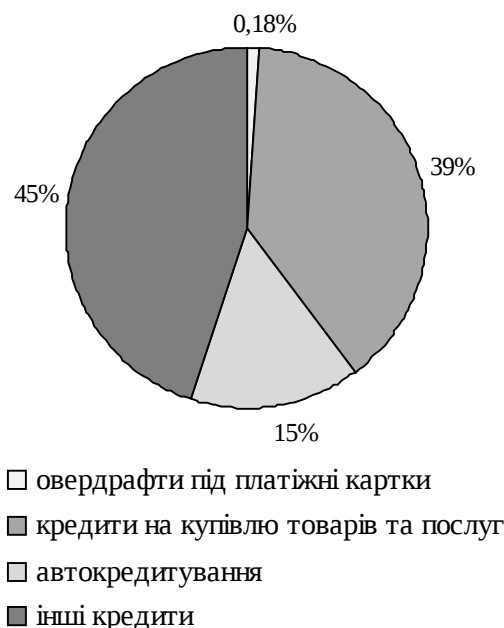

Рис. 7. Структура кредитного портфелю фізичних осіб АКБ «Правекс-банк» на 01.01.2009 р.

Овердрафт — форма короткострокового кредиту, при якій банк надає у використання клієнту грошові засоби шляхом оплати платіжних доручень клієнта в розмірі, більшому ніж залишок коштів на поточному рахунку клієнта (на рахунку фіксується дебетове сальдо), але на суму, не більше, ніж попередньо визначений ліміт овердрафту. Погашення кредиту і відсотків проводиться банком автоматично, за рахунок нарахувань на поточний рахунок клієнта.

Сума кредиту постійно змінюється, тому що клієнт у будь-який момент може скористатися овердрафтом і погашення здійснюється за рахунок усіх коштів, що надходять на рахунок клієнта. У результаті дебетове сальдо на рахунку клієнта змінюється на кредитове і навпаки. Часто банки обмежують термін існування дебетового сальдо, зазвичай від декількох тижнів до кількох місяців. Позичальникам, котрі мають високу кредитоспроможність, банк може дозволити овердрафт, що має безперервний характер. У цьому випадку необхідно забезпечити з боку банку більш жорсткий контроль за фінансовим станом клієнта.

Відсотки за користування овердрафтом, як правило, нараховуються і сплачуються щомісяця. Нарахування відсотків здійснюється на суму залишку на рахунку за овердрафтом на кінець дня за фактичну кількість днів користуванням кредитом.

Населення з допомогою кредитної картки використовує найбільш розповсюджену операцію — оплата товарів і послуг. Українські громадяни особливо охоче використовують кредитні картки при поїздках за рубіж, що дозволяє їм, крім загальних переваг, властивих карткам, одержати можливість вивезти без одержання спеціального дозволу іноземну валюту.

Банківські картки передбачають участь трьох сторін: банка-емітента кредитної картки, її власника та торгової організації, що приймає кредитні картки в якості платіжного засобу за товари та послуги.

Такі міжнародні фінансові асоціації, як Visa, American Express, MasterCard надають володарям їх пластикових карток використання овердрафта практично у всіх сферах обслуговування. Але кредити по пластикових картках більш розповсюджені за кордоном.

Оплата товарів та послуг може бути проведена й без наявності коштів на рахунку клієнта, за рахунок банківського кредиту.

В даний момент вже багато банків працюють як з вище зазначеними картками так і з картками власних емісій.

Основні фактори, які стримують розвиток кредитування за допомогою кредитних карток в Україні, відносяться:

- високі комісійні і тарифи комерційних банків за обслуговування;
- жорсткі вимоги банків до кредитоспроможності позичальників і умов кредитів;
- низька платоспроможність населення;
- нерозвиненість інфраструктури ринку пластикових карток.

Також банки надають кредит овердрафт фізичним особам з відкриттям кредиту на поточні цілі на рахунку зарплатного проекту. Банки допускають відкриття овердрафту на п'яти рахунках фізичних осіб (5 осіб, і у кожного свій рахунок з зарплатнею).

Хочу зауважити, що НБУ вже розглядає питання про обов'язкове встановлення апаратів по обслуговуванню пластикових банківських карток у кожному супермаркеті і подібних закладах — це буде ще один крок до розвитку банківських кредитних карток.

Серед банківських кредитів населенню на поточні потреби важливе місце займають позички на придбання товарів широкого споживання.

Об'єктами кредитування в основному виступають транспортні засоби, побутова техніка, меблі і т.д. На відміну від інших видів позичок на поточні потреби населенню, дані кредити можуть видаватися як на короткостроковий, так і на довгостроковий період. Зазвичай максимальний термін цих кредитів обмежується 2-3 роками. Хоч бувають і винятки. Так, у кредитному портфелі багатьох банків є позички на купівлю автомобілів з терміном погашення 7 років.

Банки загалом виділяють наступні групи товарів, які можна придбати в кредит: побутова техніка, комп'ютери, комплектуючі, ноутбуки, цифрова техніка, металопластикові конструкції, опалювальне устаткування й меблі, аудіо-відеоапаратура, автомобіль та ін.

Видача кредитів на купівлю товарів тривалого користування можливе, як у готівковій, так і в безготівковій формі, хоча вітчизняні банки переважно використовують для цих цілей розрахунковий чек, що дозволяє забезпечити цільове використання кредиту.

Погашення кредиту здійснюється в терміни, передбачені кредитним договором. Погашення основної суми боргу, як і нарахування і сплата відсотків за кредит, здійснюється позичальником щомісяця, починаючи з наступного місяця після його одержання. Завдяки чому банк зменшує кредитний ризик.

В основі визначення розміру кредиту на купівлю споживчих товарів лежать вартість об'єкта кредитування, платоспроможність позичальника і вартість забезпечення. Так наприклад максимальна сума кредиту в АКБ «Правекс-банк» необмежена, враховуючи вартість забезпечення звичайно.

Перший внесок готівковими коштами покупця, що купує товари в кредит, а також термін розстрочки платежу за них (термін кредиту) визначаються в залежності від вартості товару. Але існують банківські продукти де не потребується перший внесок.

Кредит під заставу цінних паперів видається під заставу акцій, облігацій і інших цінних паперів, які котируються на фондових біржах чи організованих позабіржових фондових системах. Найбільш виділяються акції, емітентом яких виступає банк, який кредитує.

Закладені цінні папери приймаються банком на збереження. Їх видача позичальнику провадиться після повного погашення заборгованості за позичкою. Якщо позичальник не погашає позичку в строк, банк має право реалізувати отримані в заставу цінні папери. Цінні папери, як правило, мають високу ліквідаційну вартість, тому банк не вимагає додаткового забезпечення.

У зв'язку з низькою платоспроможністю основної частини населення актуальними для вітчизняних комерційних банків є кредити під заставу цінностей, представлених переважно виробами з дорогоцінних металів.

З метою максимального зниження ризику банк здійснює видачу кредиту позичальнику під реальну (відповідно до діючих тарифів, установлених Міністерством фінансів України) вартість застави у виді брухту дорогоцінних металів на суму, що не повинна бути меншою від суми кредиту, відсотків за користування ним і витрат, пов'язаних з реалізацією цього майна.

Якщо банк вирішив надати кредит — позичальник надає на експертизу брухт дорогоцінних металів (у супроводі працівника кредитного відділу). Послуги по оцінці позичальник оплачує сам.

Сьогодні дуже стрімко розвивається кредитування на поточні цілі: банки розташовують своїх менеджерів з видачі споживчого кредитування прямо у магазинах, рекламують різні види своїх кредитних продуктів, навіть видають кредит лише при наявності паспорта. Це все прискорює реалізацію товарів і видачу позики.

Розглянемо етапи процесу автокредитування. Позичальником не може бути особа, що не досягла 21-го роки й особа пенсійного віку. Вік Позичальника на момент закінчення строку автокредиту не може перевищувати 60 років. Банк не надає кредити, якщо рухоме майно є предметом судової суперечки або щодо його власника збуджена кримінальна справа; фінансовий стан Позичальника не відповідає вимогам банку; наявна інформація щодо неналежного виконання Позичальником або Майновим поручителем зобов'язань по раніше отриманих кредитах, що привело до порушення строків виконання даних зобов'язань; право власності на рухоме майно або майнові права, що надається в заставу, не оформлені належним чином, і т.п.

Вимоги до поручителів — фізичних осіб: до фінансових поручителів банк висуває ті ж самі вимоги, що й до позичальників. До майнових поручителів банк висуває наступні вимоги: поручитель повинен бути резидентом України, проживати в регіоні, по місцезнаходженню установи банку. Надає банку забезпечення повернення кредиту, що відповідає всім вимогам Банку.

Перелік страхових компаній, з якими співробітничав банк, визначає й затверджує Комітет з керування активами й пасивами Банку.

Термін дії договорів страхування повинен бути не менше терміну дії договору кредиту на покупку автотранспортних засобів. Страхування здійснюється за рахунок власних коштів позичальника. Позичальник відповідає за сплату страхових платежів страхової компанії, що повинна повідомляти банку про їхню несплату.

Позичальник може достроково (з випередженням графікові) погашати заборгованість по кредиту на умовах, установлених Комітетом з питань управління активами й пасивами банку і відзначених у кредитному договорі. Нарахування, облік і сплата відсотків проводиться згідно із Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затвердженими постановою Правління НБУ від 18.06.2003 року, обліковою політикою банку й умовами укладених договорів.

Видача кредиту може здійснюватися безготівковим шляхом або готівкою. Видача кредиту безготівковим шляхом:

- 1) підписання угоди про співробітництво між банком та продавцем;
 - 2) отримання оформленого пакету документів потенційного позичальника банку для прийняття рішення про видачу кредиту;
 - 3) в разі прийняття позитивного рішення на видачу кредиту банк надає гарантійний лист продавцю. Водночас з гарантійним листом продавцю передається лист, адресований органам МРЕВ ДАІ;
 - 4) укладання договору купівлі — продажу між продавцем і покупцем;
 - 5) сплата покупцем авансу на користь продавця (у разі кредитування по авансовій схемі);
 - 6) реєстрація автомобіля в уповноважених органах Міністерства Внутрішніх Справ за участю продавця і покупця. В ході реєстрації автомобіля продавець передає лист банку органам МРЕВ ДАІ;
 - 7) укладання договору між банком і позичальником;
 - 8) якщо автомобіль купується особою, яка перебуває у шлюбі або особою, яка проживає однією сім'єю іншою особою без шлюбу, при нотаріальному оформленні договору застави також потрібно нотаріально посвідчувати згоду подружжя або особи з якою заставодавець проживає однією сім'єю. В разі якщо договір застави автомобіля не посвідчується нотаріально, то і згоду від співвласників предмету застави нотаріально посвідчувати не потрібно. Достатньо письмової заяви співвласника при умові його ідентифікації;
 - 9) оформлення договору страхування автотранспортного засобу між покупцем, банком та страховою компанією по пакету «повне КАСКО», сплата першого страхового платежу;
 - 10) перерахування банком кредитних коштів продавцю;
 - 11) передача продавцем автомобіля покупцю на підставі акту прийому-передачі.
- Схематично етапи видачі кредиту безготівковим шляхом наведені на рис. 8.

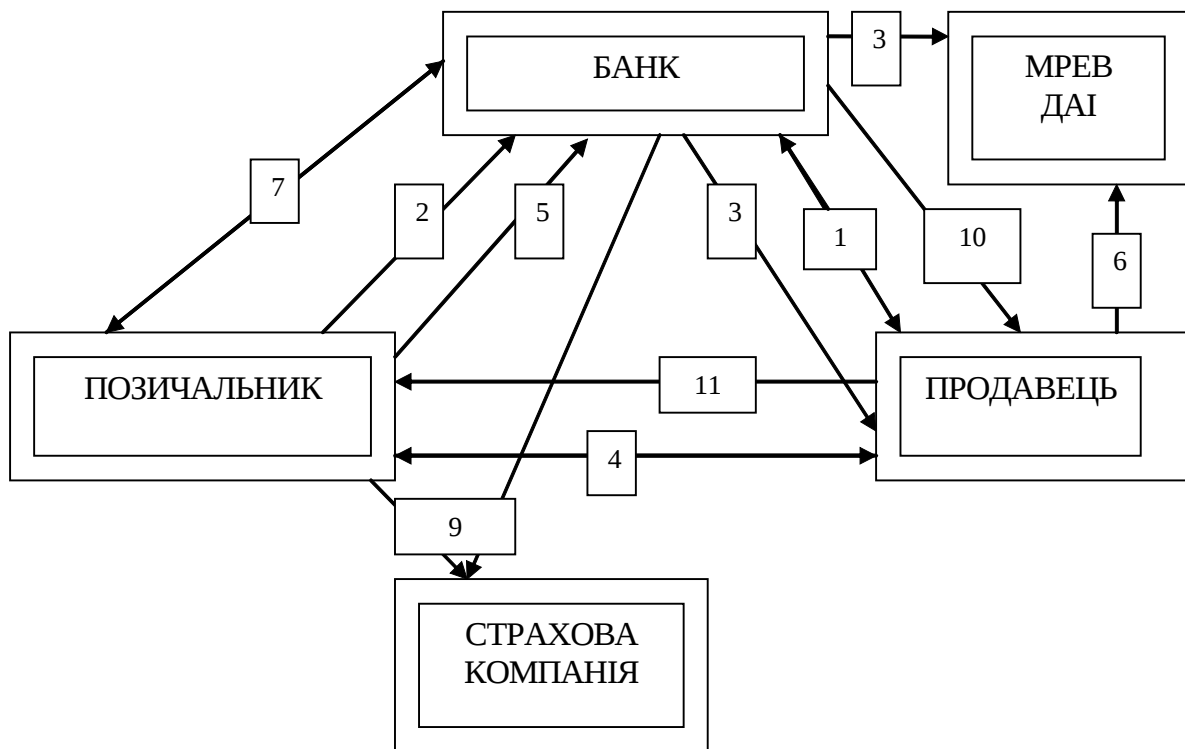

Рис. 8. Видача автокредиту безготівковим шляхом

Видача автокредиту готівкою:

- 1) підписання угоди про співробітництво між банком та продавцем — автосалоном, який є офіційним представником компанії — виробника;
- 2) отримання оформленого пакету документів потенційного позичальника банку для прийняття рішення про видачу кредиту;
- 3) в разі прийняття позитивного рішення на видачу кредиту банк надає гарантійний лист продавцю. Водночас з гарантійним листом продавцю передається лист, адресований органам МРЕВ ДАІ;
- 4) укладання договору купівлі — продажу між продавцем і покупцем (договір купівлі — продажу є двохстороннім, один примірник надається банку);
- 5) сплата покупцем авансу на користь продавця (у разі кредитування по авансовій схемі);
- 6) реєстрація автомобіля в уповноважених органах Міністерства Внутрішніх Справ за участю продавця і покупця. В ході реєстрації автомобіля продавець передає лист банку органам МРЕВ ДАІ;
- 7) укладання договору між банком і позичальником;
- 8) при нотаріальному оформленні договору застави також потрібно нотаріально посвідчувати згоду подружжя або особи з якою заставодавець проживає сім'єю. В разі якщо договір застави автомобіля не посвідчується нотаріально, то і згоду від співвласників предмету застави нотаріально посвідчувати не потрібно. Достатньо письмової заяви співвласника при умові його ідентифікації;
- 9) оформлення договору страхування автотранспортного засобу між покупцем, банком та страховою компанією по пакету «повне КАСКО». Сплата першого страхового платежу;
- 10) покупець отримає кредитні кошти готівкою в касі банку та здійснює оплату остаточної вартості автотранспортного засобу шляхом передачі готівкових коштів представнику продавця в присутності працівника банку (при цьому представник продавця надає представнику банку підтвердуючі документи щодо здійснення повного розрахунку покупцем за автотранспортний засіб — квитанція про повну оплату вартості автомобіля);
- 11) передача продавцем автомобіля покупцю на підставі акту прийому-передачі.

Порядок та етапи видачі кредиту:

- 1) з необхідними документами потенційний позичальник звертається в банк до менеджера підрозділу по роботі з приватними клієнтами;
- 2) після отримання від потенційного позичальника пакету документів, менеджер підрозділу по роботі з приватними клієнтами заповнює запит на отримання кредиту, перевіряє його повноту і відповідність оформлення документів вимогам банку, копії необхідних документів передає працівникам підрозділу банківської безпеки. У випадку, якщо кредит є нестандартним документи передаються працівнику сектору (відділу) кредитної експертизи фізичних осіб або сектору споживчого кредитування;
- 3) менеджер підрозділу по роботі з приватними клієнтами (працівник сектору (відділу) кредитної експертизи фізичних осіб або сектору споживчого кредитування) на підставі отриманого пакету до-

кументів аналізує фінансовий стан і платоспроможність покупця та готує висновок на Кредитний комітет (раду, комісію) банку.

Працівник підрозділу банківської безпеки одночасно перевіряє достовірність відомостей, зазначених клієнтом в Запиті на отримання кредиту, паспортних даних, відповідність місця реєстрації клієнта його фактичному місцю проживання, інформацію про наявність у клієнта джерел доходів (основних та альтернативних), заборгованості за кредитами в інших фінансових установах, відсутність компрометуючої інформації про клієнта, та протягом двох робочих днів готує висновок на Кредитний комітет (раду, комісію) банку;

4) рішення про можливість надання кредиту приймається колегіально, Кредитним комітетом (радами, комісіями) банку, Кредитним комітетом (радою, комісією) зменшеного складу або менеджерами (яким надані ліміти щодо одноосібного прийняття рішення про кредитування фізичних осіб на купівлю автотранспортних засобів) в межах повноважень.

Строк розгляду документів та прийняття рішення про видачу кредиту не повинен перевищувати 3-х робочих днів з дати отримання від покупця повного пакету документів. Прийняте рішення не пізніше наступного робочого дня повідомляється покупцю та доводиться гарантійним листом продавцю;

5) у випадку отримання позитивної відповіді від банку про можливість надання кредиту, продавець укладає з покупцем договір купівлі — продажу автомобіля з умовою переходу права власності на нього:

- в разі кредитування по авансовій схемі — після сплати продавцю суми авансу;
- в разі кредитування по безавансовій схемі — після підписання договору купівлі-продажу.

Договір купівлі — продажу повинен передбачати також умову, що автомобіль передається покупцю від продавця на підставі акту прийому — передачі, після повної оплати вартості автомобіля за рахунок клієнту. До цього часу автомобіль знаходиться на відповідному збереженні у продавця, який несе повну відповідальність за його збереження;

6) після пред'явлення покупцем в банк документу, що засвідчує факт перерахування авансу (в разі кредитування по авансовій схемі), або після пред'явлення договору купівлі — продажу між банком та покупцем укладається договір кредиту з умовою видачі кредиту після укладання договору застави, договору страхування, та оплати страхового платежу;

7) для реєстрації автомобіля в органах ДАІ, між продавцем та покупцем може укладатися договір — доручення або від імені покупця оформлюватися довіреність на продавця з її обов'язковим нотаріальним посвідченням.

За сприянням продавця та/або банку, уповноваженими органами Міністерства Внутрішніх справ в свідоцтво про реєстрацію автомобіля (технічний паспорт) повинна бути внесена особлива відмітка «кредит банку». У разі відмови органів МРЕВ ДАІ поставити в технічному паспорті цю відмітку, за умови подання банком органам МРЕВ ДАІ відповідного листа, Кредитний комітет Головного офісу може надати дозвіл, як виняток, на надання кредитів за відсутності в технічному паспорті вказаної відмітки, але з обов'язковим накладанням заборони на відчуження автотранспортного засобу в органах МРЕВ ДАІ. Дозвіл може надаватися в цілому на всі кредити, придбання автомобіля за якими реєструються в конкретному МРЕВ ДАІ, яке відмовляється ставити відмітку «кредит банку» в технічному паспорті;

8) після надання банку реєстраційних документів на автотранспорт, оформлюється договір застави автотранспорту та договір страхування автотранспорту.

Інформація про обтяження автомобіля заставою вноситься в Державний реєстр обтяжень рухомого майна.

Сплата страхових платежів та, в разі нотаріального посвідчення договору застави, держмити здійснюється позичальником за рахунок власних коштів або за рахунок кредитних коштів;

9) після надання покупцем банку документального підтвердження сплати страхового платежу, не пізніше наступного робочого дня банк надає позичальнику кредит;

10) після повної сплати вартості автомобіля продавець здійснює передачу автомобіля і реєстраційних документів на нього покупцю на підставі акту прийому — передачі.

В останні роки ринок автокредитування почав бурхливо розвиватися. В 2006 році ринок автокредитування виріс практично в 2 рази. За підсумками року обсяг ринку подвоївся й перевищив 25 млрд. грн. Це майже 30% загального обсягу кредитів, виданих фізичним особам в 2006 році. Такому росту сприяло в першу чергу бурхливий розвиток автомобільного ринку. У той час як кількість проданих нових авто виросло на 60% — до 365 тис. автомобілів, ріст обсягів продажів у грошовому вираженні склав практично 100% — з 15 млрд. грн. до майже 30 млрд. грн. Про популярність автокредитування свідчить статистика. По оцінках експертів в 2007 році в кредит продавалося в середньому 60% всіх автомобілів, а в деяких автосалонах цей поріг був \$13 тис. Найбільше активно — авто марок ВАЗ й Daewoo Lanos (рис. 9). Сума кредиту на покупку автомобіля, залежно від банку й регіону країни, у середньому коливається від \$ 9 тис. до \$ 20 тис. По оцінках учасників ринку, 65% всіх автокредитів видаються в іноземній валюті, а 35% — у гривні. Що стосується портфеля автокредитів, можна розглянути десяток найбільших банків на які доводиться майже половина всього ринку автокредитуван-

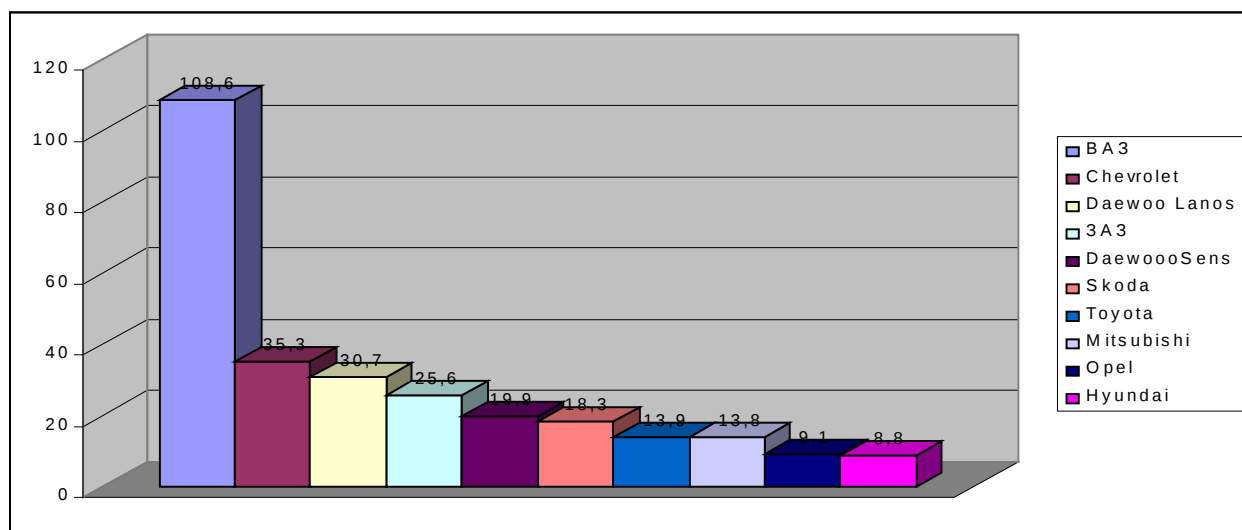

Рис. 9. Топ 10 найбільш продаваних марок автомобілів в 2007 році, тис. шт.

ня. Портфель автокредитів Приватбанку за станом на 01.04.2007 рік посідає перше місце — 2,03 млрд. грн., на другому місці Райффайзен Банк Аваль — 2,02 млрд. грн., на третьому Укрсиббанк — 1,97 млрд. грн., четверте місце займає Укросоцбанк — 1,27 млрд. грн., п'яте місце ОТП Банк — 1,18 млрд. грн., шосте Ощадбанк — 0,87 млрд. грн., сьоме Фінанси й Кредит — 0,52 млрд. грн., восьме Правекс — Банк — 0,36 млрд. грн., дев'яте Кредитпромбанк — 0,29 млрд. грн., десяте Укрпромбанк — 0,22 млрд. грн.

Щоб бути конкурентноздатними на ринку автокредитування, банки змушені активно співробітничати із продавцями машин — автодилерами. Використається дві схеми співробітництва. Перша укладається в тім, що представники банку присутні безпосередньо в автосалоні. Схожа картина спостерігається на ринку експрес — кредитування в крапках продажів. При цьому автосалони воліють співробітничати не з одним, а з декількома фінансовими установами. Така схема співробітництва застосовується у великих автосалонах, обсяг продажів у які дозволяє банку окупити додаткове робоче місце. Більше розповсюджена друга схема — коли клієнта для банку залучає кредитний менеджер автосалону. У цьому випадку автосалон акредитує у себе кілька банків, а кредитний менеджер на свій розсуд рекомендує банк клієнтам, що бажають купити авто в кредит.

В 2007 році обсяг продажів нових автомобілів виріс на 46 відсотків до 542.000 одиниць із 371.000 в 2006 році.

Зі збільшенням кількості виданих кредитів збільшилися й ризики їх не повернення. Менеджери банку іноді просто фізично не встигають досконально перевірити кожного клієнта, що подає заявку. У результаті кількість так званих «проблемних кредитів» особливо збільшилися в останні роки (рис. 10).

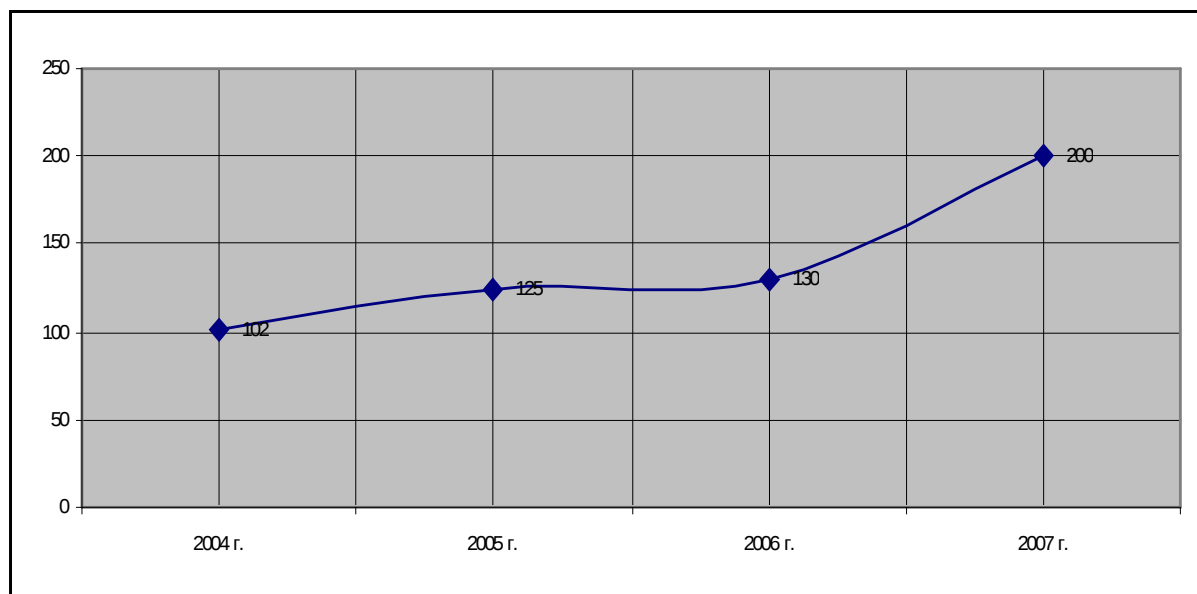

Рис. 10. Темпи приросту кількості несплачених автокредитів в 2004-2007 рр., % до попереднього року

Крім того, проблемні кредити необхідно з яких — те джерел компенсувати. Найчастіше це відбувається за рахунок схованих платежів, у чому споживачеві не просто розібратися. Наприклад, в 2006

році комісійні на користування кредитом збільшилися на 1,5-2 відсотки від розміру кредиту. Таким чином, кожен клієнт не тільки платить за себе, але й виступає для банку в ролі страхувальника. Що цікаво: збільшення комісійних попит не зменшило, а дозволило банкам зробити автокредити більше прибутковими. Примітно й те, що в договорі між банком і позичальником останній найчастіше не має права вносити зміни.

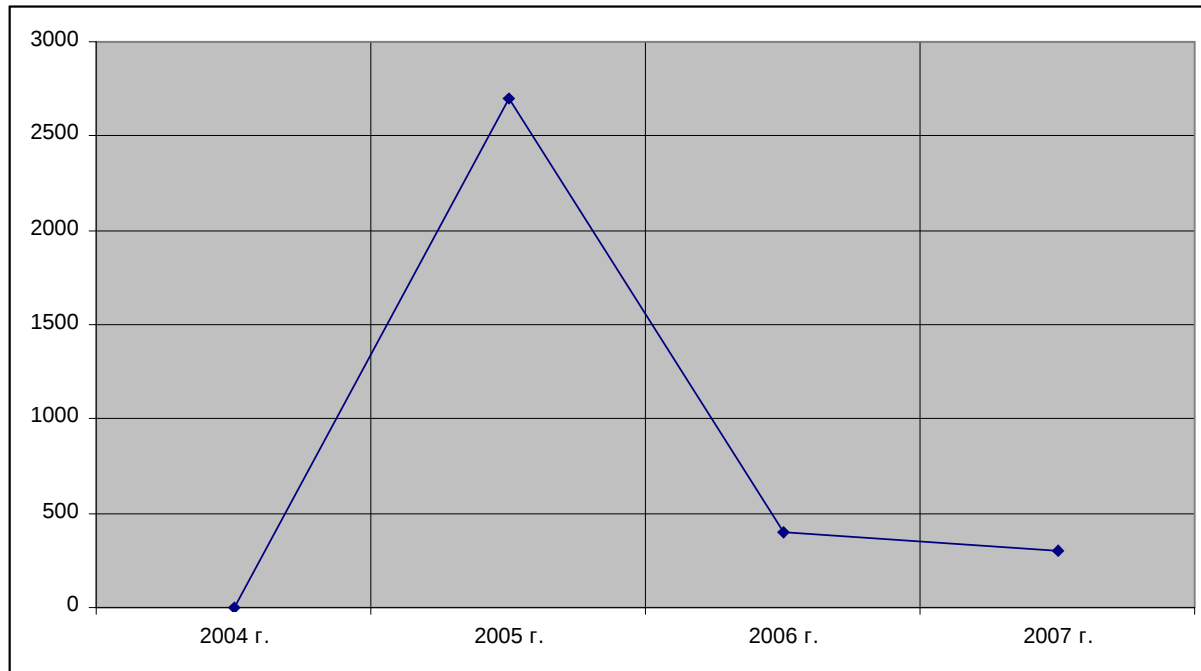

Рис. 11. Темпи приросту автокредитів українських банків приватним клієнтам в 2004-2007 рр., % до попереднього року.

Банкіри залишають собі простір для цінового маневру. Для цього гравці на ринку автокредитування закладають у своїх договорах право міняти процентну ставку по позиці. Привід — форс-мажорні обставини. Під ними може розумітися все, що завгодно: якщо мова йде про гривнєве кредитування, то це може бути стрімке зростання інфляції, при валютному кредитуванні — зміна ставки LIBOR (вартість ресурсу на одній з основних бірж Європи — Лондонської). Самостійно вгадати, як, що обирає часто банк, стане користуватися своїм правом і підвищувати ціни на авто кредити практично неможливо.

Але в 2008 році почався спад автокредитування. Жорсткість кредитної політики банків, підвищення ставок, ріст величини першого внеску — все це відбилося на обсягах автокредитування. У серпні зафіксований 13% спад числа виданих автокредитів навіть на тлі «складного» липня. А окремі сегменти ринку просто обвалилися на 50% і більше. За даними експертів, банки змогли виділити автомобільному ринку не більше 276 млн. євро позик, що майже на 60 млн. євро менше, ніж в успішні місяці початку 2008 року.

Різке підвищення курсу валюти також негативно вплинуло на боржника. Адже реальні його витрати на обслуговування боргу в національній валюті вирости в 1,5-2 рази.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на тенденції, що стримують, споживче кредитування в Україні в цей час, після призупинення фінансової кризи в нашій країні й настанні економічної стабільності, банки знову звернуть увагу на населення й відновлять видачу кредитів на поточні потреби. Звідси, необхідно враховувати позитивні і негативні наслідки споживчого кредитування в Україні, помилки, що були допущені банками країни у докризовий період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко А.Г. Макроекономіка: Підручник. / А.Г. Савченко, Г.О. Пухтаєвич, О.М. Тітьонко — К.: Либідь, 1999. — 288 с.
2. Фишер С. Экономика. / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. — пер. с англ. со 2-го изд. — М.: «Дело ЛТД», 1993. — 864 с.
3. Мішта С.П. Механізм формування та використання ощадних ресурсів. / С.П. Мішта. — К., 1998. — 23 с.
4. Вступ до банківської справи. / Під ред. М.І. Савлука. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.
5. Макконнелл К.Р. Экономика: принципы, проблемы и политика. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. — в 2 т.; пер. с англ.; 11 изд., т. 1. — М.: Республика, 1992. — 399 с.
6. Сакс Дж.Д. Макроэкономика. Глобальный подход. / Дж.Д. Сакс, Ф.Б. Ларрен. — пер. с англ. — М.: Дело, 1996. — 848 с.

7. Козловский А.А. Потребительский кредит в США. / А.А. Козловский — М.: Наука, 1968. — 143 с.
8. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. / М. Блауг. — Пер. с англ., 4-е издание. — М.: Дело ЛТД, 1994. — 687 с.
9. Казимагомедов А.А. Банковское обслуживание населения: зарубежный опыт. / А.А. Казимагомедов. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 256 с.
10. Das Bankwesen in Deutschland. — Kцln: Bank-verlag, 1996. — 56 s.
11. Роуз П.С. Банковский менеджмент: предоставление банковских услуг. / П.С. Роуз. — Пер. с англ. — М.: Дело Лтд., 1995. — 768 с.
12. Ежемесячный бюллетень Главного управления Национального банка Украины в АР Крым. — 2008.— №12.— 43 с.